

ТЕМА 3. СТЕРЕОТИПИ ТА УПЕРЕДЖЕННЯ. ДИСКРИМІНАЦІЯ

1. Стереотипи та упередження у житті людини.
2. Поняття дискримінації та її прояви.
3. Типи дискримінації та їх особливості.

1. Стереотипи та упередження у житті людини.

Поняття *«стереотип»*, утворене від грецьких слів – твердий і відбиток, спало на соціально-психологічний лексикон з видавничої справи. Близькими за змістом є і інші поліграфічні поняття – кліше, штамп, ярлик.

Стереотип — усталена, стандартна часто спрощена, думка про соціальні групи чи про окремих індивідів як представників цих груп. Це судження, у загострено спрощеній та узагальненій формі, з емоційним забарвленням, що приписує визначеному класу деякі властивості, чи, навпаки, відмовляє їм у цих властивостях.

Уперше термін *«стереотип»* саме в цьому значенні використав класик американської журналістики *Волтер Ліппман*, який 1922 р. опублікував працю «Громадська думка». За визначенням Ліппмана, громадська думка «чіпляє ярлик» на базі певних характеристик. Стереотипи виникають і закріплюються як результат суджень.

У процесі еволюції суспільства стереотипи можуть з'являтися, еволюціонувати або зникати. Люди не формують стереотипи самостійно на базі власного досвіду, а переймають їх від родичів, знайомих, з інтернет ресурс. Найчастіше формування стереотипів відбувається непомітно, завдяки цьому вони утверджуються як стійкі еталони, що панують над свідомістю людини. Стереотипи завжди сприймаються простіше, ніж реальні речі. Завдяки стереотипам найскладніші явища можна окреслити двома-трьома реченнями. Особливість стереотипів полягає в тому, що вони володіють підсвідомістю і окремої людини, і суспільства загалом. Вони впливають на наші дії, поведінку, судження про різні явища та навіть на хід суспільних подій.

Стереотипи можуть формуватися на основі віку, статі, раси, релігії, професії і національності. Існують також стереотипи географічні, речові та ін. Стереотипи в більшості випадків носять нейтральний характер, проте при їх перенесенні від конкретної людини на групу людей (соціальну, етнічну, релігійну, расову) часто набувають негативного відтінку. Саме на стереотипах засновані такі явища, як расизм, сексизм, ксенофобія та ін.

Упередження — це несправедлива, хибна думка, яка з'являється щодо будь-кого або чого-небудь заздалегідь, без ознайомлення, та пов'язане з нею відповідне ставлення; тобто це антипатія, заснована на стереотипах. Люди часто використовують упередження для підтвердження власних суб'єктивних

суджень, аби виправдати свою поведінку. Упередження доведені до абсурду називаються *забобонами*.

Стосовно соціальних груп, упередження загалом посилається на існуючі уяви по відношенню до членів таких груп, часто базованих на соціальних стереотипах. В побуті також поширюється на тварини, рослини, предмети чи навколишні процеси.

Упередження формуються у процесі соціалізації особистості. Дорослі передають дітям соціально фіксовані установки і стереотипи, що відображають систему відносин у суспільстві.

2. Поняття дискримінації та її прояви.

Нині ми часто стикаємося з таким явищем, як прояв дискримінації, що здійснюється за певними ознаками, наприклад, стать, мова, релігія, політична позиція чи точка зору, вік, майновий стан чи місце народження та походження.

Дискримінація — навмисне обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за їхньою расовою чи національною належністю, політичними або релігійними переконаннями, статтю тощо.

Дискримінація порушує принцип рівності і призводить до приниження гідності окремої особистості або цілої групи людей, позбавляє їх участі в суспільно-громадському житті, обмежує комунікацію.

Вона спричиняє страждання, комплекс неповноцінності, постійні внутрішні переживання та дискомфорт дискримінованих.

Дискримінація тісно пов'язана з таким явищем, як нетерпимість, що проявляється у відсутності поваги до вчинків і переконань інших людей, якщо вони відрізняються від власної особистісної позиції.

Можна виділити деякі *ознаки* дискримінації:

- упереджене ставлення;
- наявність образ, хамської поведінки, приниження і насильства;
- необґрунтована відмова в прийомі на роботу, в навчанні і розвитку професійних навичок;
- неповагу чужої думки, релігійних, політичних, моральних поглядів;
- перебільшення власних досягнень перед оточуючими, приниження чужих достоїнств.

Види дискримінації:

- *пряма* - ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

– *непряма* - ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

– *позитивні дії* - спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України.

3. Типи дискримінації та їх особливості.

1. Расова дискримінація.

Расизм — сукупність антинаукових концепцій, що ґрунтуються на положенні про психічну й фізичну нерівноцінність людських рас, які поділяються на «вищі» (повноцінні) та «нижчі» (неповноцінні).

Расизм проповідує обмеження можливостей соціального розвитку окремих расових перекриває шлях до різних видів діяльності через расову приналежність. Расові протиріччя можуть призводити до гострих конфліктів.

Перші узагальнюючі праці з расизму з'явилися в середині XIX ст. У трактаті «Досвід про нерівність людських рас» один з найвідоміших теоретиків расизму Ж.-А. Гобіно оголосив «вищою» расою білявих блакитнооких арійців, яких він вважав творцями всіх високих цивілізацій, що збереглися в «найчистішому» вигляді серед аристократії німецьких народів. Ця теорія стала основою багатьох расистських концепцій.

Причиною расизму також є *ксенофобія* — нетерпимість чи неприязне ставлення до когось або чогось чужого, незнайомого та незвичного. Історично так складалося, що поява чужинців, як правило, не віщувала нічого доброго. Чужинці несли собою загрозу сформованому способу життя. Тому кочові племена воювали з племенами, які траплялися на їхньому шляху. Нині людина, так само, як у минулому, відділяючи себе від чужих світів і людей, підтримує страх перед невідомим.

2. Статева дискримінація.

Сексизм - упередження чи дискримінація людей через їхню стать або гендер. Переважно поширений вид обмеження прав — дискримінація за статевою ознакою, причому вона може зачіпати в рівній мірі і чоловіків, і жінок. Гендерна дискримінація може проявлятися в наступних питаннях: отримання освіти; працевлаштування, розвиток кар'єри та диференціація оплати праці; участь у виборах і вирішенні політичних або соціальних питань; рішення

сімейних проблем, виховання дітей; домагання, насильство, застосування фізичної сили.

3. Мовна дискримінаціяю.

Мовна дискримінація — це порушення цивільних або економічних прав особистості або етнічної групи через незнання або погане знання мови чисельно або соціально домінуючого на даній території етносу, обмеження мовних прав, а також несправедливість або упередженість по відношенню до людини або етнічної групи за мовною ознакою. Мовна дискримінація виражається в обмеженні свободи груп населення, які представлені в малій кількості або мають свої особливості мови, культури і традицій.

4. Релігійна дискримінація

Релігійна дискримінація - обмеження людей в правах за ознакою їх релігійної приналежності. В ряді країн, де представлені декілька релігійних общин, дискримінація зазвичай супроводжується релігійною стратифікацією, коли на соціальній драбині общини мають більш високий чи більш низький статус по відношенню одна до одної. Найчастіше дискримінація за релігійною ознакою може дуже сильно образити почуття віруючих і завдати шкоди психіці. Вона полягає в неповазі, образі, обмеження можливостей проходження церковним традиціям. Таке обмеження прав в деяких випадках призводить навіть до збройних конфліктів.

5. Політична дискримінація

Політична дискримінація — свідоме обмеження свободи політичної діяльності учасників політичного процесу; часткове чи повне, тимчасове чи постійне позбавлення тих чи інших учасників політичного життя їх конституційних та інших прав і свобод. Дискримінація політична найчастіше здійснюється за ознаками раси, статі, релігії, національності, політичних поглядів шляхом прийняття спеціального законодавства або фактичного здійснення дискримінації у повсякденному житті, скажімо, насадженням расистської ідеології тощо. Різновиди політичної дискримінації: позбавлення громадянських, виборчих прав, свободи слова, друку, зборів, союзів тощо.

6. Вікова дискримінація

Вікові обмеження часто можуть стати причиною розбіжностей. Так, дискримінація за віком проявляється у відмові співпраці з людьми, не підходять за віком, і може спостерігатися в таких ситуаціях: при прийомі на роботу або зміні посади; в разі необхідності соціального забезпечення та отримання пільг;

при відборі в спортивну команду; при обмеженні віку для вступу в шлюб і народження.

7. Дискримінація людей з інвалідністю.

Соціальна дискримінація може проявлятися в такий спосіб:

- відсутність «доступного середовища» — проходу або проїзду в громадських місцях для людей з обмеженими можливостями;
- необґрунтована відмова в прийомі на роботу;
- образливе ставлення;
- недопущення до участі в соціальній чи політичній життя;
- обмеження прав і свобод в отриманні соціальних пільг.

Сучасна культурна людина – це не лише освічена людина. Цього замало. Це людина, що володіє почуттям самоповаги і поваги до оточуючих. Толерантність вважається ознакою високого духовного та інтелектуального розвитку індивідуума, групи людей, усього суспільства загалом.

Толерантність – це повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності.

Генеральною конференцією ЮНЕСКО 1995 р. була прийнята Декларація толерантності. Відповідно до Декларації принципів толерантності, ми розуміємо, що «толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності... це гармонія в різноманітті, це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою миру... У своєму житті ми спілкуємося з представниками різних національностей, культур, світів, соціальних верств... тому треба вміти поважати культурні цінності як свого народу, так і представників іншої культури, релігії, навчитися знаходити точки дотику».

До того ж толерантність як якість особистості допомагає людині адаптуватися в іншому середовищі, до несподівано нових для нього умов життя. Люди, що не володіють цією якістю, виявляють категоричність, нездатні до змін, яких вимагає від нас життя.